

VILÁGKERESKEDELMI KÖZPONTOK AZ ÓKORTÓL NAPJAINKIG, A HÁLÓZATELMÉLET TÜKRÉBEN

Kis Katalin

*Pécsi Tudományegyetem, Természettudományi Kar, Nemzeti Közszolgálati Egyetem,
Államtudományi és Közigazgatási Kar, PhD-hallgató, katalink@gamma.ttk.pte.hu*

Absztrakt

A történelem során a kereskedelmi központok folyamatosan áthelyeződtek. A középkort uraló klasszikus szárazföldi selyemút, az addig már létező regionális kereskedelmi utak összekapcsolásából jött létre a Kr.e. 2. században, átszelve az eurázsiai szteppéket és a magas hegyeket. A szárazföldi selyemút mellett egy tengeri selyemút is kialakult, mely Kínából indult, és egyik végpontját a Vörös-tenger északi részén lévő egyiptomi Szuez térsége jelentette, míg másik végpontja a Perzsa-öböl nagy kereskedőközpontjai voltak. A középkor többpólusú világrendje után, a földrajzi felfedezések következtében, a klasszikus selyemút elvesztette jelentőségét. Kína a perifériára szorult, és Európa központúvá vált a világ. A 20. század újra átrendezte a világ képét. A Brit Birodalom térszűkítésével az Egyesült Államok erősödött meg, hiszen az 1941-es Kölcsönbérleti törvényen keresztül elnyerte a tengeri támaszpontok és így a világkereskedelmi útvonalak feletti felügyeleti jogot. Az USA-val szemben a hidegháború alatt a Szovjetunió jelentette a másik pólust, míg az 1990-es évek után az Európai Unió és Japán érdekeltsége állt szemben az Egyesült Államokkal.

A 2008-as gazdasági világválság újabb átrendeződéshez vezethet. Oroszország az Eurázsiai Gazdasági Unió létrehozásával egy eurázsiai pólust akar létrehozni. Az új orosz geopolitika fő kidolgozója Alekszandr Dugin neoeurázsiaiassága, így egy ellenpólust akar teremteni a nyugati atlantizmussal szemben. Az orosz törekvéseket segítheti a Kínával kötött megegyezés is, mint a Gazprom és CNPC közötti gázmegállapodásra, sőt az Eurázsiai Gazdasági Unió és a kínai Egy Övezet, Egy Út gazdasági övezet közötti együttműködésre is. Kína már a 20. század alatt úgy alakított politikáját, hogy dinamikus gazdasági növekedés indult meg az országban, és működőtőke-befektetései révén már más országokban is komoly befolyási övezeteket alakított ki. Az Új selyemút szárazföldi és tengeri útvonalainak létrehozásával pedig ázsiai, afrikai, csendes-óceáni és európai kapcsolatrendszerét is szeretné erősíteni. A kínai kereskedelem fokozatos térnyerését a mai hálózatelméleti kutatások is megerősítik, ugyanis a főbb világkereskedelmi központok között, Németország, Japán és az Egyesült Államok mellett, már Kína is kiemelt szerepet tölt be.

Kulcsszavak: világkereskedelem, kereskedelmi központok, hálózatelmélet, kereskedelmi egyezmények

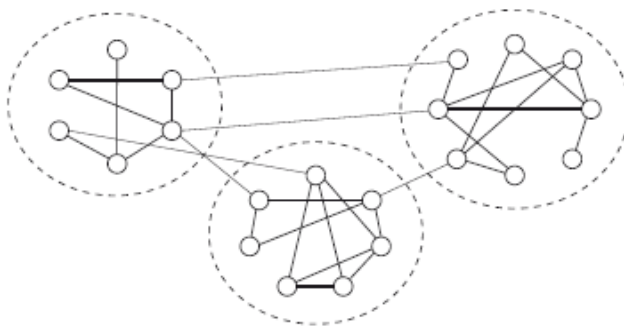
1. Hálózatelméleti alapok

Az utóbbi években fokozatosan került előtérbe a Barabási Albert László nevével fémjelzett hálózatelméleti megközelítés. A modellezési szemlélet matematikai oldalról a gráfokat használja fel, ami nem csak vizuálisan ábrázolja hatékonyan a kapcsolatokat, hanem segít megtalálni a rendszer legfontosabb szereplőit és a legfontosabb interakciókat, továbbá a strukturális tulajdonságok értelmezésre is alkalmas (Merza et al. 2016). Beszélhetünk technológiai, társadalmi, biológia és információs hálózatokról is, mint például az internet, a facebook, biológia szempontból a fehérje-fehérje kölcsönhatások, de még a tudományos publikációk közötti idézések is hálózatot alkotnak (Newman 2003, Maslov-Sneppen 2002, Egghe – Rousseau 1990). Bakacsi (2015) aki a Bécsi Kongresszus Európáját közelítette meg hálózatelméleti szempontból, kiemelte, hogy egy hálózati csomópont akkor tud kialakulni és fennmaradni, ha a szinergia-menedzsmentet jól kihasználja, és a teremtett többletértéket a

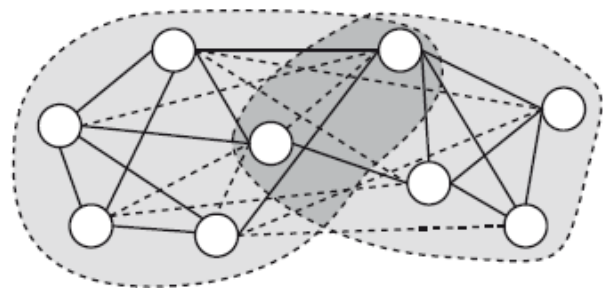
hálózati szereplők között igazságosan osztja el. Az üzleti és gazdasági élet hálózatainak száma elképesztő. Hálózatok találhatóak a politikában, léteznek együttműködési hálózatok, intézményhálózatok, vagy tulajdonviszony szerinti hálózatok is. A kutatás, a technológia és termékfejlesztés egyre specializáltabb területek, így a stratégiai kapcsolatok és együttműködések kialakítása, a globalizált világban, elengedhetetlen a sikeres működéshez (Barabási 2013). Ez a kereskedelem hatékonyságának biztosításához is fontos.

Ennek fényében a hálózatelméletet a világkereskedelem szempontjából közelítem meg, hiszen a nemzetközi kereskedelemben, annak összképe, fejlődése, az országok egymáshoz képest való relatív helyzete jól leírható ezzel a modellel, mivel komplex hálózatként tekinthetünk rájuk. Ezek a hálózatok skálafüggetlennek mondhatóak, ugyanis jellemző rájuk az inhomogén fokeloszlás, azaz egyszerre teljesül, hogy néhány pont foka óriási, míg számos pont csupán néhány másik ponttal kapcsolódik (Merza et al. 2016). A történelem folyamán a mindenkori hatalmi struktúra is kevés központú volt, ami a skálafüggetlenség létét igazolja (Bakacsi 2015). Ez tökéletesen megfigyelhető a kereskedelemben is, hiszen a történelem során mindig kialakultak kereskedelmi központok, melyek világgazdasági erőterekké váltak. Így ezen elv alapján, a kereskedelem központjait kiemelve fogom végigtekinteni a történelem során kialakult világgazdasági erőtereket.

a) Közösségek mint csúcspontok csoportjai

b) Két átfedő közösség

1. ábra: Közösségek hálózatos definíciója

Forrás: Merza et al. (2016: 85)

Az 1. ábra azt szemlélteti, hogy a történelem korábbi periódusaiban, vagy akár a 20. század bezárkózás politikájában, amikor sok ország saját ellátásra rendezkedett be és importhelyettesítő politikát folytatott, inkább az országokon belül voltak intenzív kereskedelmi kapcsolatok, egy vagy két kiemelt központtal. Addig az országok egymás közötti kereskedelme csekély maradt (a. ábra). Ezzel szemben, ma a regionális tömbök, csoportosulások korában, ez már nem feltétlen igaz, és nemcsak az országok, de már a különböző regionális integrációk is fokozott kereskedelmet folytatnak egymással (b. ábra).

2. A világkereskedelem alakulása történeti viszonylatban és a jelenlegi tendenciák

A logisztikus görbék alkalmasak arra, hogy hosszú távon leírják a demográfiai és a gazdasági teljesítményt, ezért ezek mentén fogom áttekinteni a különböző történelmi korszakokat. Azért nevezik logisztikus görbéknek, mert először jellemezzük a gyorsuló növekedés, majd az inflexiós pont után a növekedés lelassul, sőt még csökkenésbe is átfordulhat, ami mind a népesség csökkenésében, mind a gazdaság visszaesésében jelentkezhet. Napjainkig 4 logisztikus görbéről beszélhetünk, ezen felül van egy nulladik logisztikus görbe is, amely az ókori birodalmak korát fedi le. Összességében jellemző a görbékre, hogy mindig valami

újítással indulnak, mint a felfedezések, vagy az ipari forradalom. Miután az újítások relatív jelentősége csökken, akár társadalmi problémákkal párosulva, mint a túlnépesedés, a korszakokat társadalmi konfliktusok zárják (*1. táblázat*).

1. táblázat: A gazdaság és társadalom logisztikus görbéi

	0.	1.	2.	3.	4.
Időszak	Kr. e 8. sz. – Kr. u. 2. sz.	9/10. sz. – 14. sz.	15. sz. – 17. sz. közepe	18. sz. – 1914- ig	1914- 1989/1990 (2008)
Jellemzők	Görög és római fellendülés	Európai kontinensen belüli expanzió	Földrajzi felfedezések	Ipari forradalom	Kései kapitalizmus
Hanyatlás	Ókori birodalmak gyengülése	100 éves háború	30 éves háború	1. Világháború	2008-as válság

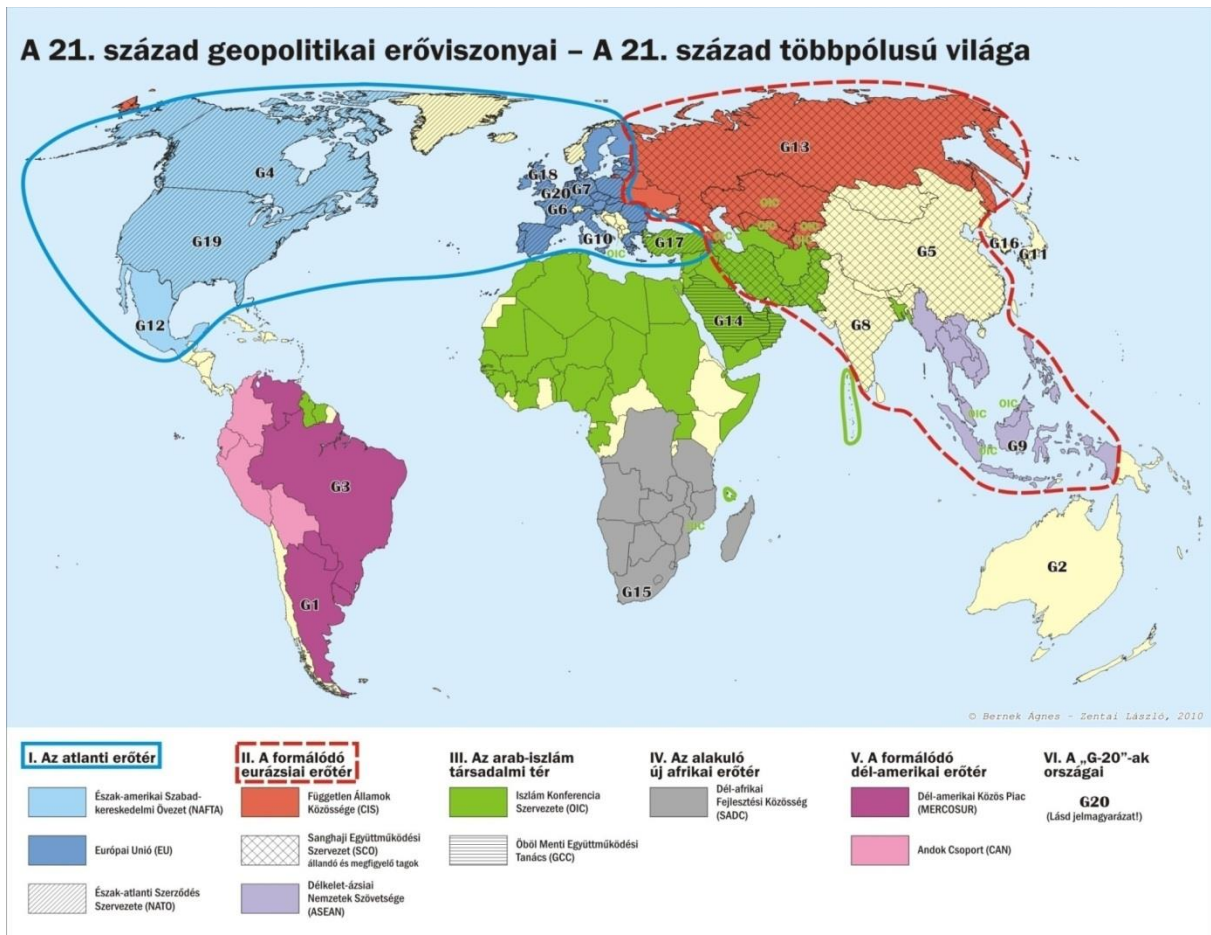
Forrás: Cameron (1998), Boretos (2009) és Kwasnicki (2013) alapján saját szerkesztés.

Az ókorban (a görög és római birodalom idején) gazdasági értelemben Eurázsia és a hozzá szorosan kapcsolódó észak-afrikai övezet lényegében a világgazdaság tengelyét jelentette. Majd a középkorban már több gazdasági erőter is kialakult: a Távolság-Keleten Kína, Közép-Ázsiában a Mongol gazdasági centrum, az Indiai-óceánon és a Közép-keleten az iszlám befolyás, azaz a Bagdadi Kalifátus, míg Európában a Mediterráneum játszott kiemelt szerepet. Vagyis egy többpólusú gazdasági rendszerről lehet itt beszélni. Európai szinten, igaz, hogy az északi területeken a Hanza-kereskedelmi útvonal már kialakult, de a Levantei-kereskedelem volt az, amely a korszakot uralta. Európában az itáliai városállamok (Genova, Velence) domináltak, de a kereskedelem másik végpontján Kína állt (*Eszterhai 2016*). Európát Kínával a selyemút kötötte össze, melyen keresztül a kínai selyem eljutott a nyugat-európai területekre. A selyemút nevet 1877-ben kapta Richtofen német geográfustól (*Novoszáth 2016*). A selyem mellett a kereskedelmi árucikkek közé tartoztak a porcelán, a tea, a fűszerek, a drágakövek, az üvegáruk, a színes- és nemesfémek, továbbá a fegyverek is. A szárazföldi selyemút, az addig már létező regionális kereskedelmi utak összekapcsolásából jött létre a Kr.e. 2. században, átszelve az eurázsiai szteppéket és a magas hegyeket. A szárazföldi selyemút mellett egy tengeri selyemút is kialakult, mely Kínából indult, és egyik végpontját a Vörös-tenger északi részén lévő egyiptomi Szuezi térsége jelentette, míg másik végpontja a Perzsa-öböl nagy kereskedőközpontjai voltak (*Horváth – Kiss 2016, Eszterhai 2016*).

A több mint ezer évig virágzó selyemút a nagy földrajzi felfedezések nyomán fokozatosan elvesztette globális jelentőségét. Ez egyik okként a Török Birodalom térhódítását emelik ki, hiszen komoly adókat vetettek ki a területükön áthaladó távolsági kereskedelemre. Viszont a valódi okot a tengerhajózás elterjedése jelentette, az új technológiák bevezetése révén, ami alapjaiban alakította át a Föld geopolitikai képét. A tengeri kereskedelem olcsóbban és nagyobb mennyiségben tudta az árut szállítani, mint az addig döntően szárazföldi kereskedelmet jelentő selyemút. Így a 16. századtól először a portugálok és spanyolok, majd a hollandok, a franciák, és végül az angolok terjesztették ki befolyási övezetüket, vagyis a világ egypólusúvá vált és az európaiak kezében összpontosult. A világtengerek feletti első globális hegemón hatalom a Brit Birodalom lett. Kínát pedig az ópium becsmérlésével és kisebb pontszerű támadásokkal sikerült térde kényszeríteni, és elvesztette globális szerepét (*Eszterhai 2016*).

A 20. század elejére azonban Nagy-Britannia súlya megingott, míg Németország és Oroszország dinamikusan fejlődtek. A 2. ipari forradalommal megjelent a vasút, ami új közlekedési formát hozott be a köztudatba és újra felértékelte a szárazföldi kereskedelmet. Halford J. Mackinder, akit a geopolitikai gondolkodás atyjának tartanak, 1919-es könyvében írta: „*Aki uralja a heartlandet, az parancsol a világszigetnek, és aki uralja a világszigetet, az parancsol a világnak.*” Heartland alatt az eurázsiai térséget értette, de a szárazföldi hatalmak, mint Németország és később a Szovjetunió az I. és II. világháború alatt kudarcot vallottak a heartland feletti uralom megszerzésében. Továbbá kiderült, hogy sem a közút, sem a vasúti közlekedés nem tudja felvenni a versenyt a tengeri szállítással. Hiszen míg a vasúti közlekedés regionális szinten jelentős lett, addig nagy távolságok esetén a tengeri szállítás maradt a leghatékonyabb (Bernek 2016, Eszterhai 2016). Viszont Nagy-Britannia a hegemon hatalmát nem tudta megtartani, a 20. század közepére hatalma összeomlott, helyét az USA vette át, mikor is a Lend-Lease Act-en (1941) keresztül elnyerte a tengeri támaszpontok és így a világkereskedelmi útvonalak feletti felügyeleti jogot. Ugyanakkor a hidegháború alatt már egy kétpólusú világról beszélhetünk, de a Szovjetunió összeomlása megmutatta az USA hegemon helyzetét. Ha hegemon helyzetről beszélünk, akkor politikai, gazdasági és katonai hatalmat is ki kell építeni egy nemzetközi intézményrendszeren keresztül, mely segít a hatalom gyakorlásában és a nemzetközi közösségre való egyre nagyobb ráhatásban. Az említett Lend Lease Act megadta az USA-nak a katonai és gazdasági hatalmat, ezt követően kiépítette a Bretton Woods-i rendszert, létrehozva a Nemzetközi Valutaalapot és Világbankot, melyekben egyértelmű fölényt gyakorol az Egyesült Államok (Polyák – Simigh 2016).

A Szovjetunió összeomlása után, a 21. század elejére kialakult a globális tér három nagy övezete. Az Egyesült Államok mellett, a megerősödött Európai Unió és a Japán vezette Kelet-Ázsia alakított ki egy hárompólusú világot, melyet Triádoknak neveztek, de az USA hatalma megkérdőjelezhetetlen volt. Ugyanakkor a 2008-as válság mindhárom vezető szereplőt negatívan érintette, ami jelentősen átrendezheti a világ képét (Matolcsy 2015). Ennek következtében teszik egyesek a 4. logisztikus görbe végét 2008-ra, a gazdasági világválság kezdetére. Felmerül a kérdés, hogy az 5. logisztikus görbe alatt, mely területek lesznek a kereskedelem központjai és a világ gazdaság pólusai. Persze egyértelmű válasz erre nem adható, de kirajzolódnak már formálódó gazdasági övezetek, melyek a 2. ábrán láthatóak.

2. ábra: A 21. század geopolitikai erőviszonyai – A 21. század többpólusú világa
 Forrás: Bernek (2016: 70-71).

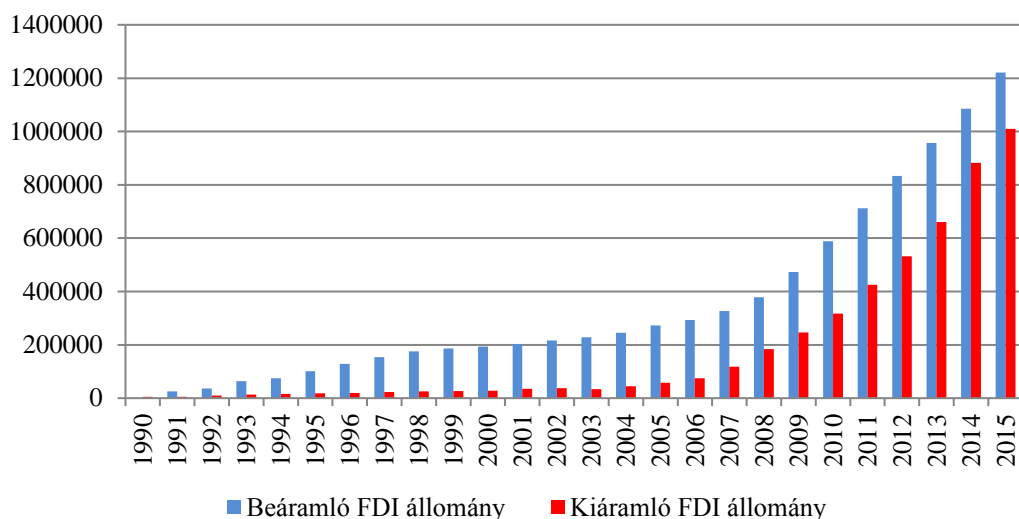
A 21. század stratégiáit valószínűsíthető, hogy három nemzet, az Egyesült Államok, Oroszország és Kína fogja alakítani. Az Egyesült Államok 21. századi külpolitikai iránya egyértelműen a csendes-óceáni régióra koncentrált. 2015 októberében az USA és 11 csendes-óceáni állam aláírta a Csendes-óceáni Partnerségi megállapodást (TPP), mellyel az USA célja annak megakadályozása volt, hogy Kína növelje gazdasági érdekszféráját az övezetben. Talán a csendes-óceáni fókuszra is köszönhető az, hogy Barack Obama első kormányzati ciklusa alatt nagyon kevés figyelemmel illette az európai régiót. Az USA számára Európa, csak a Krími-félsziget 2014-es elfoglalása után értékelődött fel, amit a NATO folyamatos kelet-európai erősítésével akar biztosítani az orosz befolyással szemben. Másfelől, már 1994 és 1996 között folytak a tárgyalások az EU és USA közötti Transzatlanti Szabadkereskedelmi Térség megalakításáról, de akkor a WTO miatt megakadtak a tárgyalások, és 2013-ig nem is indult újabb érdemi tárgyalás (Ziegler 2016). 2013-ban vetették fel az USA és az Európai Unió között az Transzatlanti Szabadkereskedelmi övezet létrehozását (TTIP). Az egyezmény célja, hogy a két régiót nemzetközi piacként kapcsolja össze, kedvezőbb befektetési környezet és jelentős vámkedvezmények biztosításával, mely számos előnnyel járhat, hozzájárulva az európai országok gazdasági versenyképességéhez és az európai piaci forgalom fellendüléséhez (Braun – Pikó 2015, Bernek 2016). Ugyanakkor megegyezés még nem született, és az előnyökkel szemben, az európaiak aggályaiknak adnak hangot, mikor az amerikai vállalatok dominanciájáról vagy a környezetvédelmi szabályok be nem tartásáról beszélnek. Mi több, az új amerikai elnök, Donald J. Trump is, az Egyesült Államok párizsi klímaegyezményből való leendő kilépését vetítette elő. Ezek mellett Ziegler (2016)

megjegyzi, hogy a tárgyalások jobb átláthatósága nagyobb mértékben szolgálná a demokráciát. Sőt az Európai Uniónak le kellene fektetni azokat az értékeket, melyek védelme alapvető (környezetvédelem, GMO termékek szabályozása), és nem adná fel őket a kereskedelmi hasznokért cserébe. Másfelől, a jelenlegi tényeket tekintve az új amerikai elnök nem sok jövőt ad a több országot felölelő kereskedelmi egyezményeknek. Ezt a tényt támasztja alá, hogy Donald Trump aláírta az Obama-kormány egyik legnagyobb eredményének számító TPP-ből való kilépést elrendelő elnöki rendeletet, kiemelve hogy ezzel a lépéssel az amerikai munkavállalókat szeretné támogatni (*Euronews 2017*). Ugyanezt az elvet követve jelentette ki a NAFTA⁶³ (Észak-amerikai Szabadkereskedelmi Egyezmény) felülvizsgálatát is. Mellyel célja az amerikai feldolgozó ipar védelme, illetve a vállalatok feldolgozó ipari létesítményeinek Egyesült Államokba való elhelyezésének szándéka az amerikai munkaerő kínálat biztosítása érdekében. A feltételek nem teljesülése esetén az USA kilépését vetítette előre (*Forbes 2017*). Ugyanakkor a kilépés rendkívül költséges lehetne az USA számára, hiszen közel 5 millió munkahely függ a Mexikóba irányuló kereskedelemről, és 9 millió a Kanadával folytatott kereskedelemről. Ezen felül, kiemelték, hogy nem a kereskedelmi egyezmény léte növelte a feldolgozó ipari munkanélküliséget, hanem a szolgáltató szektor fokozatos térnyerése. A NAFTA egyezmény pedig a termelékenység növekedéséhez is hozzájárult (*The New York Times 2017*).

A nyugati atlantizmussal szemben áll az új orosz geopolitika fő kidolgozója Alekszandr Dugin neoeurázsiaiassága. Az oroszok legfőbb célja egy többpólusú világ megteremtése, melyben magukat az eurázsiai erőter fő hatalmának tekintik. Mára már az eurázsiaiasság intézményi kereteket is nyert, hiszen 2015. január elsején megkezdte működését az Eurázsiai Gazdasági Unió, Oroszország, Kazahsztán, Fehéroroszország és Örményország tagságával. Még 2015-ben csatlakozott az unióhoz Kirgizisztán is. Oroszország jövőjét az határozhatja meg, hogy mennyire tud majd együttműködni Kínával (*Berneki 2016*). Ezzel szemben a Stratfor elemzése az orosz gazdaság alapjaiban látja a problémát. Egyrészt Oroszország elmulasztott modernizálni a gazdaságát, amíg magas volt az energiahordozók ára. Másrészt, a bevételek mindig Moszkvába áramlanak, ami rányomja a bélyegét a perifériákkal való kapcsolatában, ami a jelenlegi orosz föderáció szerkezeti gyengeségét mutatja (*Friedman 2015*).

A 20. században USA által alakított játékszabályokat, ellentétben a Szovjetunióval, Kína követni tudta, és a Deng Xiaoping által 1978-ban meghirdetett reform és nyitás politikája is ezt tükrözte. Ennek eredményeként Kína tengerparti területei hatékonyan integrálódtak a világkereskedelembé és a modern kor egyik legnagyobb gazdasági felzárkózása indult meg (*Eszterhai 2016*). Kína már 2013-ban megelőzte az Egyesült Államokat, ha a vásárlóerő paritáson számított GDP-t nézzük, továbbá a Fortune Global 500, 2016-os listáján már három kínai vállalat (State Grid, China National Petroleum, Sinopec Group) volt a második, a harmadik és a negyedik helyen, csak a Walmart előzte meg a kínai cégeket. Mindhárom vállalat az energiaszektorban tevékenykedik (*Fortune 2016*). Már nemcsak Kínában gyártanak mindent, hanem a „*Made in China*” helyett kezd elterjedni a „*Made by China*” felfogás. Ugyanis a kiáramló működőtőke-befektetések (FDI) dinamikus növekedést mutatnak (3. ábra).

⁶³ Az egyezmény még 1994-ben Bill Clinton amerikai elnök aláírásával lépett hatályba, az Egyesült Államok, Kanada és Mexikó tagságával. Az egyezménnyel az országok célja a kereskedelem és a beruházások élénkítése, a vámok lebontása által. Az egyezmény segítségével Kanada és Mexikó vált az amerikai ipari export legfőbb felvevőpiacává, ugyanis a Kanadába és Mexikóba irányuló amerikai export 258 százalékkal nőtt (*CNBC 2017*).

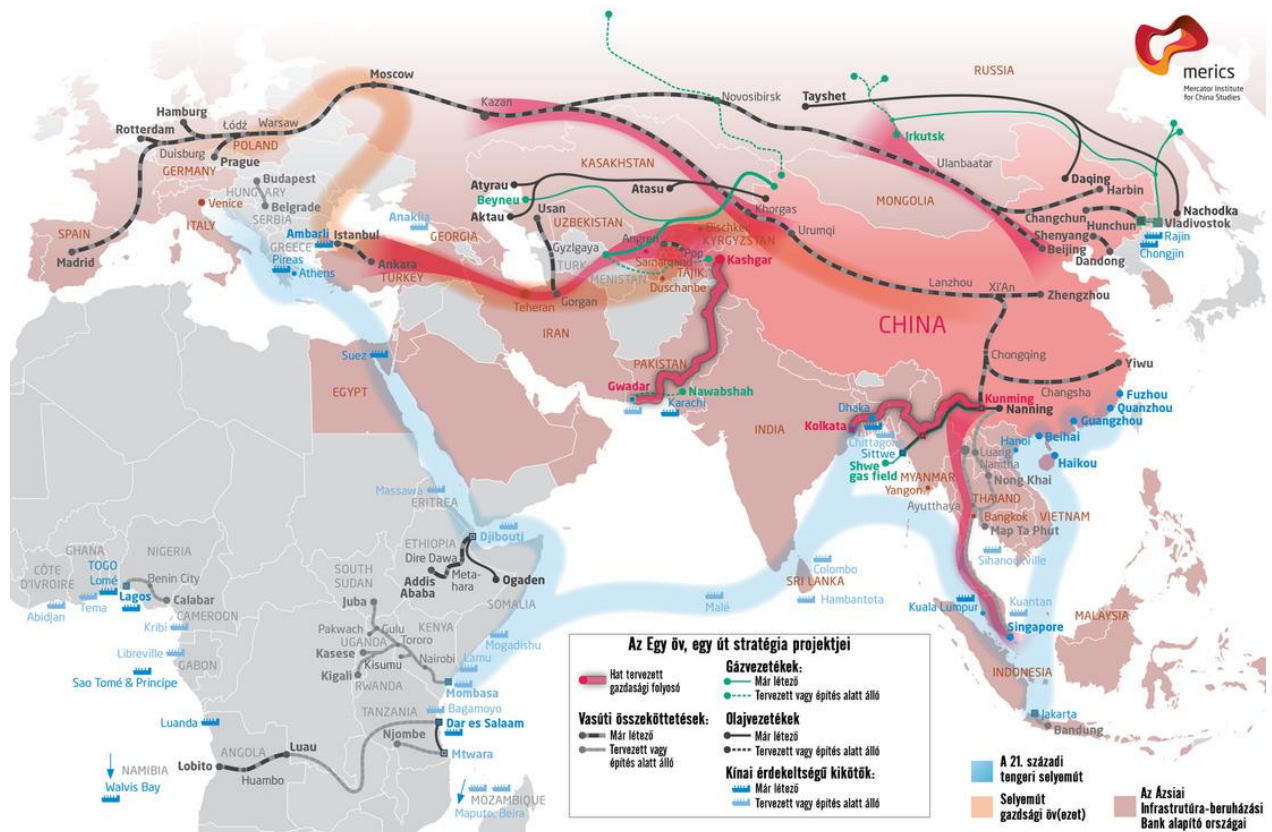
3. ábra: Kína külföldi működőtőke-befektetéseinek állománya, 1990-2015, millió dollárban

Forrás: UnctadStat (2016) adatai alapján saját szerkesztés.

Befektetésein keresztül már afrikai és ausztrál ércbányákban és a világ számos kikötőjében szerzett tulajdonjogot, mellyel Kína az új selyemút koncepcióját szeretné megalapozni (UnctadStat 2016). Ezek pedig kiegészülve azzal, hogy Kína a világ legnagyobb piaca, Kína gazdasági szerepét fokozatosan növelik (Bernek 2010). Az Egy Út, Egy Övezet pekingi tervei szerint egy-két évtizeden belül, olyan 64 országot érintő gazdasági övezet jönne létre, amely újradefiniálja Kína ázsiai, afrikai és európai kapcsolatrendszerét (4. ábra). Ezzel olyan területeken jelenhet meg Kína, amelyet az USA elhanyagolt az eddigi csendes-óceáni fókusz miatt. Az övezet új és már meglévő közúti, vasúti, olaj és földgázvezetékek összekapcsolásából áll, kiegészülve együttműködő logisztikai központokkal és tengeri kikötőkkel (Bernek 2016, Eszterhai 2016). Az új selyemút több szárazföldi és egy tengeri útvonalat is magába foglal. Hiszen Kína szemében az egyik legfontosabb erőter a csendes-óceáni térség, amit igazol, hogy a jelenlegi államfő, Hszi Csin-ping (Xi Jinping) kiemelte a 2013-ban, az indonéz parlamentben tartott beszédében, hogy Kína és az ASEAN⁶⁴ (Délkelet Ázsiai Nemzetek Szövetsége) tagállamok között a szállítási infrastruktúra és kereskedelem növelése elsődleges cél. Kínának az Új Selyemút együttműködés többszörös célt valósíthat meg. Egyrészt, a kínai ipari szektor, főként az acél- és cementgyártás, illetve az építőipar jelentős kapacitásfelesleggel küzd, és ezeknek a vállalatoknak a nagy volumenű infrastrukturális beruházások munkát biztosítanak (Novoszáth 2016). Az infrastrukturális fejlesztések és a vámok eltörlése, biztosíthatja a megfelelő mennyiségű és minőségű nyersanyag Kínában áramlását és a kínai termékek és szolgáltatások exportját (Salamin et al. 2016). A munkaerő, a tőke és a technológia szabad áramlása komoly hatékonyság javulással járhat, a szállítási infrastruktúra fejlesztés pedig a szállítási idő csökkenésén keresztül versenyképesség javító tényezőként jelentkezik (Csizmadia 2016). A hatékonyságjavulás elengedhetetlen a magasabb hozzáadott értékkel bíró termékek előállításához, ami a minőségi gazdasági növekedést segítheti. E mellett a háztartások fogyasztását igyekeznek növelni, de ahhoz fejleszteni kell a szociális rendszer, továbbá a város és falu közötti életszínvonalat közelíteni egymáshoz. Ez az ellentét az ország fejlett keleti és fejletlen nyugati területei között

⁶⁴ Délkelet Ázsiai Nemzetek Szövetségét 1967-ben alapították Bankokban. Jelenlegi tagjai Brunei, Kambodzsa, Indonézia, Laosz, Malajzia, Mianmar, Fülöp-szigetek, Szingapúr, Thaiföld és Vietnám (ASEAN 2017).

is fennáll (*Polyák 2016*). Ennek enyhítését hivatott segíteni az Új selyemút, hiszen Közép-Ázsiába a nyugati területeken keresztül vezet az út (*Csizmadia 2016*). Afrika egyes országai (Tanzánia, Dzsibuti, Mozambik, Szenegál, Ghána, Gabon, Egyiptom) kiemelt helyet foglalnának el a tengeri selyemúton, mely országokban Kína már nagy volumenű kikötő fejlesztésekbe kezdett és Dzsibutiban haditengerészeti bázist alapított (*Klemensits 2016*). Kínának Afrika több szempontból fontos és már jelenleg is Kína legfontosabb befektetési területe. A világ energiaigénye – Kínával az élen – 2000 és 2014 között 33 százalékkal nőtt, sőt 2040-re további 25 százalékkal fog emelkedni (*ExxonMobile 2016*). A növekvő szükségletű Kína számára Afrika elsősorban nyersanyagforrás, amit alátámaszt az a tény is, hogy a kínai segélyekből megvalósított infrastrukturális beruházások nagy hányada az energiaszektorhoz köthető (*Vári 2016*). Mindazonáltal ezek a fejlesztések elengedhetetlen alapot jelentenek Afrika hosszú távú fejlődéshez (*Tarrósy 2013*). Afrika a kőolajtartalmak 7,6 százalékát birtokolja, illetve gazdag ásványkincsekben, mint a rézérc, a vasérc, az arany, a gyémánt, vagy a Kongói Demokratikus Köztársaságban található koltán érc (*BP 2016, Uzsák 2010*). Kína Afrikára továbbá a termékei potenciális felvevőpiacaként, élelmiszerforrásként, vagy akár migrációs célpontként tekint. Másrészt, a kínai állampolgárok jelentős része csak munkavállalóként érkezik a fekete kontinensre, és a helyi társadalomba sem integrálódnak, ahogy állampolgárság megszerzését sem tervezik. Az élelmiszerellátás biztosítása Kínában kiemelt kérdés, hiszen területének csak 7 százaléka művelhető. Afrikában már Tanzániában, a Dél-afrikai Köztársaságban, Gabonban, Ghánában, Maliban, Guineában és Mauritániában is működnek kínai farmok, amelyek még helyi piacokra termelnek, de élelmiszerhiány esetén Kínába lehetne szállítani az előállított élelmiszert (*Czirják – Polyák – Simigh 2015*). Persze az afrikai országok számára is lehet pozitív a kínai jelenlét, ahogy az Új selyemút kezdeményezés is, ugyanis az regionális közlekedési hálózatok létrehozásával és az alacsony fejlettségű területek iparosításával olyan területen segítik Afrikát, melyre a belső forrás hiánya miatt nem lenne lehetőség. Sőt az afrikai országok előnyben is részesítik a kínai tőkét a nyugati tőkével szemben a kínai segélyezés lefektetett alapelvei miatt, mint a belügyekbe való be nem avatkozás, és a recipiens országok szuverenitásának tiszteletben tartása. Egyenlítői-Guinea segélyeinek 83 százalékát Kínától kapta, illetve Mauritánia és Mauritius segélyeiben is 60 százalékot tesznek ki a kínai segélyek (*Vári 2016*).

4. ábra: Egy Övezet, Egy Út gazdasági övezet

Forrás: Index (2016).

Az új selyemút kiépítéséhez Kína Oroszországgal való szoros együttműködése nélkülözhetetlen. Az orosz-kínai viszony javulása már meg is kezdődött, hiszen a krími-helyzet miatt Oroszország elszigetelődött a nyugattól, és 2015. május 8-án Oroszország és Kína hivatalosan aláírta az Eurázsiai Gazdasági Unió és az Új Selyemút Gazdasági Övezet együttműködéséről szóló szerződést, melynek keretében nagyszabású infrastrukturális beruházások megvalósítását tervezik. Másfelől már 2014-ben, közel egy évtizedes tárgyalássorozat után, megállapodás született az orosz Gazprom és a kínai CNPC (China National Petroleum Cooperation) között, melynek keretében a Gazprom vállalta 30 éven keresztül évi 38 milliárd köbméter gáz szállítását Kínába. Ez is azt támasztja alá, hogy felállhat egy kínai-orosz szövetség az Egyesült Államokkal szemben (Bernek 2016). Kína fokozatos térnyerését segíthet megalapozni a 100 milliárd dollár alaptőkével felállított Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Bank (AIIB) is, melynek már számos tagja van, köztük Magyarország is (Polyák – Simigh 2016). Az alaptőkéhez 50 milliárd dollárral járult hozzá Kína, a 3800 milliárd dolláros devizatartalék terhére. Ezzel elkezdte kiépíteni azt az intézményrendszert, melyen keresztül hatást gyakorolhat a nemzetközi közösségre. Az AIIB felállítását azért is tartották fontosnak, mivel az USA dominált Világbankban és a japán dominanciájú Ázsiai Fejlesztési Bankban (ADB) Kína súlya nagyon alulreprezentált (Csizmadia 2016).

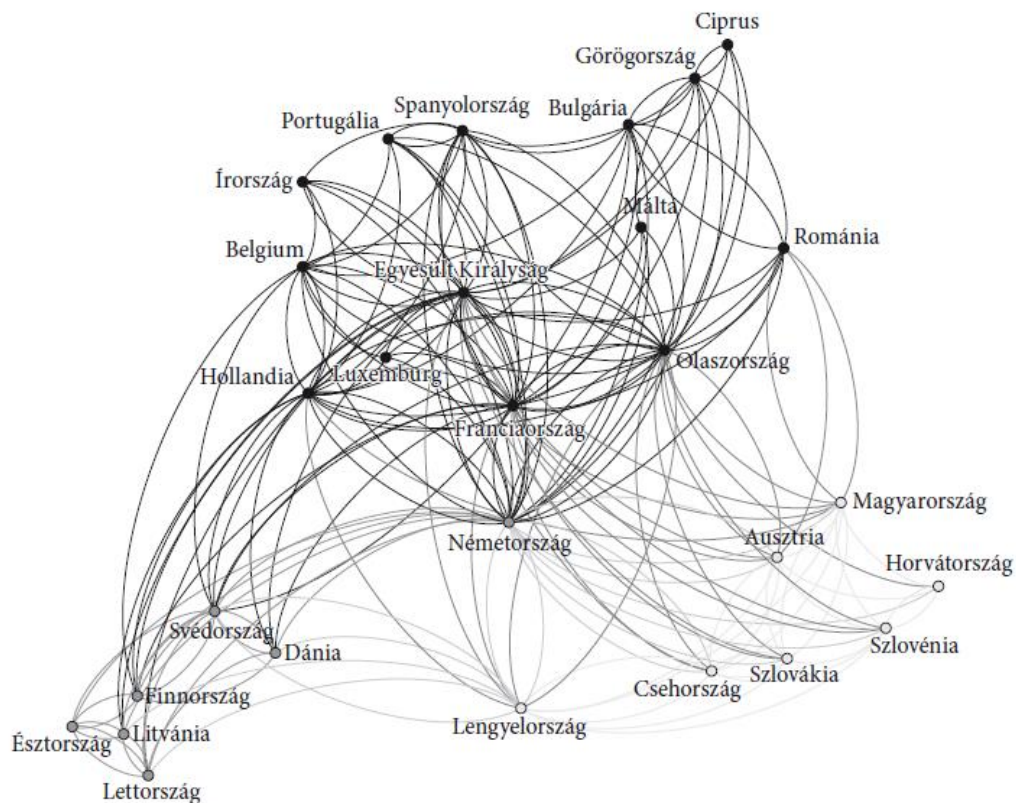
Európai viszonylatban, Magyarországnak kiemelt helye lenne az új selyemúton, hiszen két szárazföldi útvonalon és a pireuszi kikötőben végződő tengeri útvonal folytatásában is a belépést biztosítaná a nyugat-európai piacokra. Az infrastruktúra fejlesztés keretében pedig, kínai tőkéből építik meg a Belgrád-Budapest gyorsvasút vonalat is (Matolcsy 2016). Kína ne csak Magyarországgal, hanem a közép-keleti európai térség más országaival is szoros együttműködést akar fenntartani, melynek keretében a térség 16 országával⁶⁵ kezdett

⁶⁵ Szerbia, Magyarország, Szlovénia, Szlovákia, Csehország, Románia, Lettország, Litvánia, Észtország, Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Montenegró, Bulgária, Albánia, Lengyelország, Horvátország (Novoszát 2016).

tárgyalásokat. A Bukaresten 2013-ban tartott csúcstalálkozón regionális központok létrehozásáról döntöttek, mely az országok közötti együttműködést hivatott koordinálni a kereskedelmi kamarák, a megyei és tartományi önkormányzatok, és a felsőoktatási intézmények között, továbbá a mezőgazdaság és az infrastrukturális fejlesztések terén. Magyarország a turisztikai együttműködésért felel. Kína célja, hogy a közép-keleti európai országokkal közösen dolgozzon ki infrastrukturális projekteket és megduplázza a térséggel folytatott kereskedelmet (Novoszáth 2016).

3. Kereskedelmi vizsgálatok hálózatelméleti modellekkel

A nemzetközi szakirodalomban már több tanulmánnyal találkozhatunk, melyek a világkereskedelmet hálózatelméleti megközelítésből vizsgálják. A tanulmányok egyrészt a teljes kereskedelemre vonatkoznak (Fan et al. 2014, Ge et al. 2016). Viszont sok esetben leszűkítik a termékek körét, főként valamely erőforrásra (Geng et al. 2014, Hao et al. 2016, Ji et al. 2014, Zhong et al. 2016) A legtöbb tanulmány négy országot (Egyesült Államok, Németország, Kína és Japán) emel ki, melyek napjainkban a világkereskedelemben meghatározó szerepet töltenek be (Dueñas – Fagiolo 2014, Ji et al. 2014, Fan et al. 2014, Ge et al. 2016). A világkereskedelem mellett regionális kereskedelem leírására is használják a modellt. Walther (2015) leszűkítette a vizsgálatot a nyugat-afrikai országok közötti kereskedelemre, továbbá Merza és szerzőtársai (2016) az Európai Unió tagországai közötti kereskedelmet modellezték hálózatelméleti megközelítéssel.

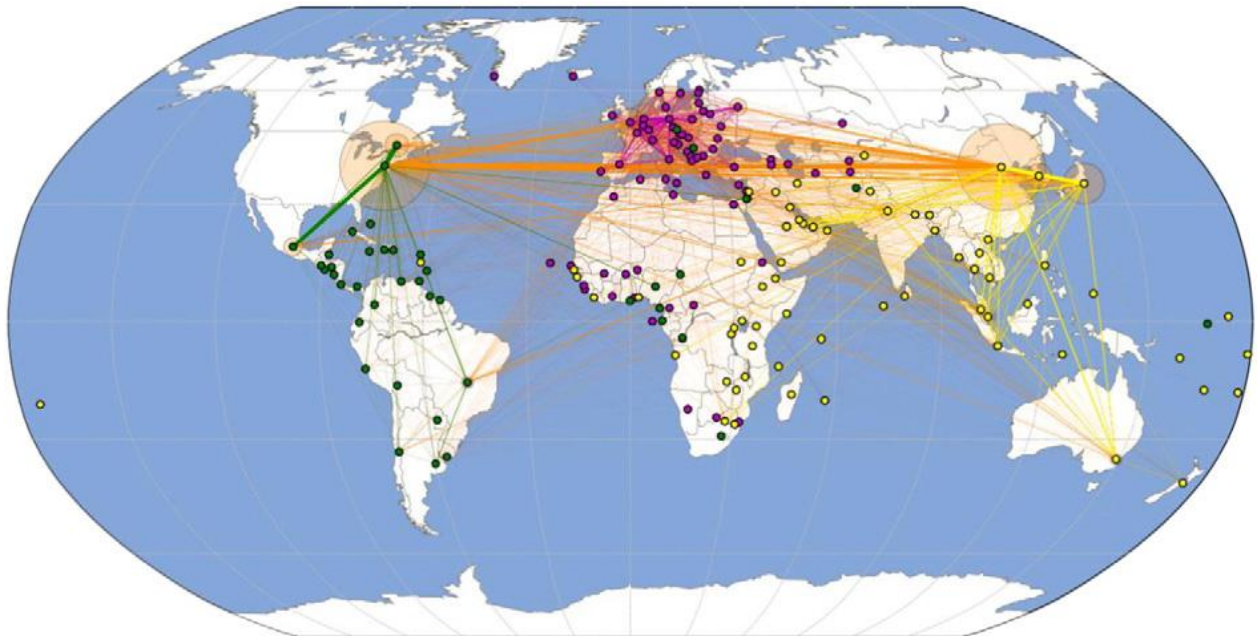
5. ábra: Az Európai Unió kereskedelmi hálózata 2013. évi adatok alapján

Forrás: Merza et al. (2016: 91).

A tagbővítések öt évében (1995, 2000, 2004, 2007, 2013) bontották csoportokra az Európai Unió tagországait, a szerint, hogy kivel tartanak fent szoros kereskedelmi kapcsolatot. A skandináv és balti országok által alkotott északi közösség a legstabilabb. A nyugati klaszter már nagyobb fluktuációt mutatott, hiszen míg Írország, Franciaország, a Benelux államok, Spanyolország és Portugália stabil tagok maradtak, addig az Egyesült Királyság csak az ezredforduló után került ebbe a csoportba. Olaszország és Németország pedig megélénkítette

kereskedelmét a keleti országokkal. Görögország pedig igaz, hogy már 1981-ben csatlakozott az Európai Unióhoz, de Ciprussal, Romániával és Bulgáriával alkot egy közösséget. Persze az EU összexportját nézve az export jelentős hányadát kevés ország fedi le, mint Németország, Belgium, Hollandia, Olaszország, Franciaország és az Egyesült Királyság (5. ábra). Persze mindenképpen érdekes lesz megvizsgálni, hogy a Brexit mennyire fogja ezt a képet átrajzolni.

Fan és szerzőtársai (2014) már nem csak európai viszonylatban modellezték a kereskedelmet, hanem az egész világra vonatkozólag. Számításaik alapján három nagy térségre lehet osztani a Földet. Ez egyik csoport Észak- és Dél-Amerikát foglalja magába, de kontinensen kívüli országok, mint Nigéria, Kongó, Izrael, vagy Afganisztán is ebbe a csoportba sorolhatóak. A másikba az európai országok tartoznak, az észak- és nyugat-afrikai országokkal. Végül a harmadik csoportot az ázsiai országok alkotják a kelet-afrikai és a csendes-óceáni országokkal együtt. A csoportok kereskedelmi központjai az Egyesült Államok, Kína és Németország voltak a legnagyobb export és import volumennel, és a csoportok közötti kereskedelemben is ezek az országok domináltak 2010-ben (6. ábra).

6. ábra: A világkereskedelem hálózata, 2010

Forrás: Fan et al. (2014: 75).

Megjegyzés: zöld színnel jelölve az USA kereskedelmi csoportja, lila színnel az európai csoport, citromsárgával a keleti csoport, míg a narancssárga a csoportok közötti kereskedelmet jelöli.

Ji és szerzőtársai (2014) már a kereskedelmet, a kőolaj kereskedelmére szűkítik le. Eredményeik alapján szintén három csoportra bonthatóak az országok. A dél-amerikai – észak-amerikai – nyugat-afrikai csoportban viszonylag kiegyenlített a kereskedelem. Az Oroszország – Európa – Észak-Afrika csoportban már a kőolajban gazdag országok vezető szerepet töltenek be, ami egy sérülékeny és kiszolgáltatott kapcsolatot eredményez. Ugyanez a helyzet az ázsiai, csendes-óceáni és közel-keleti területen is, ahol a közel-keleti országok szerepe a meghatározó.

4. Összegzés

Összességében elmondható, hogy a történelem során a kereskedelmi központok folyamatosan áthelyeződtek. A középkor többpólusú világrendje után, a földrajzi felfedezések következtében, a klasszikus selyemút elvesztette jelentőségét. Kína a perifériára szorult, és Európa központúvá vált a világ. A 20. század újra átrendezte a világ képét. A Brit Birodalom térvesztésével az Egyesült Államok erősödött meg. Az USA-val szemben a hidegháború alatt a Szovjetunió jelentette a másik pólust, míg az 1990-es évek után az Európai Unió és Japán érdekeltsége állt szemben az Egyesült Államokkal.

A 2008-as gazdasági világválság újabb átrendeződéshez vezethet. Oroszország az Eurázsiai Gazdasági Unió létrehozásával egy eurázsiai pólust akar létrehozni. Az orosz törekvéseket segítheti a Kínával kötött megegyezés is, gondolok itt a Gazprom és CNPC közötti gázmegállapodásra, sőt az Eurázsiai Gazdasági Unió és a kínai Egy Övezet, Egy Út gazdasági övezet közötti együttműködésre is. Kína már a 20. század alatt úgy alakított politikáját, hogy dinamikus gazdasági növekedés indult meg az országban, és működőtőke-befektetései révén már más országokban is komoly befolyási övezetet alakított ki. Az Új selyemút szárazföldi és tengeri útvonalainak létrehozásával pedig ázsiai, afrikai, csendes-óceáni és európai kapcsolatrendszerét is szeretné erősíteni. A kínai kereskedelem fokozatos térnyerését a mai hálózatelméleti kutatások is megerősítik, hiszen a főbb világkereskedelmi központok között, Németország, Japán és az Egyesült Államok mellett, már Kína is kiemelt szerepet tölt be.

Irodalomjegyzék

- [1] ASEAN (2017): *ASEAN overview and member states*. Interneten: <http://asean.org/asean/asean-member-states/> Letöltve: 2017. január 24.
- [2] Bakacsi Gy. (2015): A Bécsi Kongresszus Európájának gazdasági-hatalmi viszonyai a hálózatelmélet tükrében. *Jogtörténeti Szemle*, 3. Szám, pp. 48-54.
- [3] Barabási A.-L. (2013): *Behálózva, A hálózatok új tudománya*. Helikon Kiadó, Budapest.
- [4] Bernek Á. (2010): Geopolitika és/vagy geoökonómia - a 21. század világgazdasági és világpolitikai folyamatainak összefüggései. *Geopolitika a XXI. században*, 1. évf. 1. szám, pp. 29-62.
- [5] Bernek Á. (2016): A 21. Századi geopolitikai stratégiák. *Hungarian Geopolitics*, 1. Szám, pp. 52-73.
- [6] Boretos, G. P. (2009): The future of the global economy. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 76, No. 3, pp. 316-326.
- [7] BP (2016): *Statistical Review of World Energy 2016*. Interneten: <http://www.bp.com/en/global/corporate/energy-economics/statistical-review-of-world-energy.html> Letöltve: 2017. január 23.
- [8] Braun G. – Pikó T. (2015): A transzatlanti szabadkereskedelmi tárgyalások nemzetközi háttere. *KKI-tanulmányok*, 4. szám, pp. 3-19.
- [9] Cameron, R. (1998): *A világgazdaság rövid története a kőkorszaktól napjainkig*. Maecenas Könyvek, Budapest.
- [10] CNBC (2017): *Trump to Sign Executive Order on Plan to Renegotiate NAFTA With Mexico, Canada*. Interneten: <http://www.cnbc.com/2017/01/23/trump-to-sign-executive-order-to-renegotiate-nafta-and-intent-to-leave-tpp.html> Letöltve: 2017. január 30.
- [11] Czirják R. – Polyák E. – Simigh F. (2015): *A sárkány árnyékában. Kína újragyarmatosítja Afrikát?* Pallas Athéné Geopolitikai Alapítvány. Interneten: http://pageobudapest.hu/files/materials/a_sarkany_arnyekaban.pdf Letöltve: 2017. január 24.

- [12] Csizmadia N. (2016): *Geopillanat. A 21. század megismerésének térképe*. L' Harmattan Kiadó, Budapest.
- [13] Dueñas, M. – Fagiolo, G. (2014): Global trade imbalances: a network approach. *Advances in Complex Systems*, Vol. 17, No. 3-4, pp. 1450014-29.
- [14] Egghe, L.–Rousseau, R. (1990): *Introduction to informetrics: Quantitative methods in library, documentation and information science*. Elsevier, Amszterdam.
- [15] Eszterhai V. (2016): Ez egy övezet, egy út geopolitikai jelentősége a történelmi távlatban. . *Hungarian Geopolitics*, 3. Szám, pp. 8- 17.
- [16] Euronews (2017): *Trump dumps TPP trade deal*. Interneten: <http://www.euronews.com/2017/01/23/donald-trump-signs-order-to-start-withdrawal-from-trade-deal-between-12-pacific-countries> Letöltve: 2017. január 30.
- [17] ExxonMobile (2016): „The Outlook for Energy: A view to 2040”. Interneten: <http://cdn.exxonmobil.com/~media/global/files/outlook-for-energy/2016/2016-outlook-for-energy.pdf> Letöltve: 2016. december 1.
- [18] Fan, Y. – Ren, S. – Cai, H. – Cui, X. (2014): The state’s role and position in international trade: A complex network perspective. *Economic Modelling*, Vol. 39, pp. 71-81.
- [19] Forbes (2017): *Five Ways Trump Could Improve NAFTA*. Interneten: <http://www.forbes.com/sites/themexicoinstitute/2017/01/23/trump-to-announce-plans-for-renegotiation-of-nafta-five-ways-to-improve-the-agreement/#7578a62302b2> Letöltve: 2017. január 30.
- [20] Fortune (2016): *Fortune Global 500*. Interneten: <http://beta.fortune.com/global500/list> Letöltve: 2017. január 24.
- [21] Friedman, G (2015): *A következő évtized. Birodalom és köztársaság egy változó világban*. New Wave Media Kft, Budapest.
- [22] Ge, J. – Wang, X. – Guan, Q. – Li, W. – Zhu, H. – Yao, M. (2016): World rare earths trade network: Patterns, relations and role characteristics. *Resources Policy*, Vol. 50, pp. 119-130.
- [23] Geng, J.-B. – Ji, Q. – Fan, Y. (2014): A dynamic analysis on global natural gas trade network. *Applied Energy*, Vol. 132, pp. 23-33.
- [24] Hao, X. – An, H. – Qi, H. – Gao, X. (2016): Evolution of the exergy flow network embodied in the global fossil energy trade: Based on complex network. *Applied Energy*, Vol. 162, pp. 1515-1522.
- [25] Horváth Z. – Kiss A. (2016): A történelmi selyemút. *Hungarian Geopolitics*, 3. Szám, pp. 20-33.
- [26] Index (2016): *A gyarmatosító selyemúton jön a magyar aranykor?* Interneten: http://index.hu/gazdasag/2016/10/11/matolcsy_selyemut_kina_gyarmatositas_beruhazas_viragzas/ Letöltve: 2016. december 8.
- [27] Ji, Q. – Zhang, H.-Y. – Fan, Y. (2014): Identification of global oil trade patterns: An empirical research based on complex network theory. *Energy Conversion and Management*, Vol. 85, pp. 856-865.
- [28] Klemensits P. (2016): Kína és a 21. századi új tengeri selyemút. . *Hungarian Geopolitics*, 3. Szám, pp. 76- 79.
- [29] Kwasnicki, W. (2013): Logistic growth of the global economy and competitiveness of nations. *Technological Forecasting and Social Change*, Vol. 80, No. 1, pp. 50-76.
- [30] Maslov, S.–Sneppen, K. (2002): Specificity and stability in topology of protein networks. *Science*, Vol. 296, No. 5569, pp. 910–913.
- [31] Matolcsy Gy. (2015): *Amerikai Birodalom, A jövő forgatókönyvei*. Pallas Athéné Geopolitikai Alapítvány, Budapest.

- [32] Matolcsy Gy. (2016): Magyarország kulcsállam a selyemúton. *Hungarian Geopolitics*, 3. Szám, pp. 92-101.
- [33] Merza Á. – London A. – Kiss I. – Pelle A. – Dombi J. – Németh T. (2016): A világkereskedelem hálózatelméleti vizsgálatának lehetőségeiről. *Közgazdasági Szemle*, LXIII. Évf, 1. szám, pp. 79-98.
- [34] Newman, M. E. (2006): Finding community structure in networks using the eigenvectors of matrices. *Physical Review E*, Vol. 74, No. 3.
- [35] Novoszáth P. (2016): *A kínai új selyemút, selyem út övezet projekt lehetőségei és veszélyei a közép- és kelet-európai országok számára*. Társadalmi-Gazdasági Kohézió a Kárpát-medence Határmenti Térségeiben nemzetközi tudományos konferencia, 2016-10-27, Párkány, Szlovákia.
- [36] Polyák E. – Simigh F. (2016): Az Ázsiai Infrastrukturális Befektetési Bank. *Hungarian Geopolitics*, 3. Szám, pp. 126-129.
- [37] Polyák E. (2016): A kínai gazdaság strukturális átalakulása. *Hungarian Geopolitics*, 3. Szám, pp. 110-115.
- [38] Salamin G. – Csizmadia N. – Gutpintér J. – Simigh F. (2016): A geoökonómia kora. *Hungarian Geopolitics*, 1. Szám, pp. 44-51.
- [39] Tarrósy I. (2013): *Afrikai perspektívák egy új világrendben*. In: Grünhut Zoltán – Vörös Zoltán (szerk.): *Az átalakuló világrend küszöbén*, Pécs, Publikon Kiadó.
- [40] The New York Times (2017): *President Trump should not renegotiate NAFTA*. Interneten: <http://www.nytimes.com/roomfordebate/2017/01/30/new-terms-for-nafta-7/president-trump-should-not-renegotiate-nafta> Letöltve: 2017. január 31.
- [41] Unctad Stat (2016): UnctadStat. Letölthető: http://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx?sCS_ChosenLang=en Letöltve: 2016. december 8.
- [42] Uzsák A. (2010): Afrika: Kína éléskamrája? Kereskedelem és politika összefüggései Kína – Afrika kapcsolatában. *Afrika Tanulmányok*, 4. Évf, 1. Szám, pp. 36-39.
- [43] Vári S. (2016): A kínai fejlesztési együttműködés Afrikában az ezredfordulót követő évtizedekben. *Külgazdaság*, 60. Évf., 9-10. szám, pp. 71-94.
- [44] Walther, O. J. (2015): Business, Brokers and Borders: The Structure of West African Trade Networks, *The Journal of Development Studies*, Vol. 51, No. 5, pp. 603-620.
- [45] Zhong, W. – An, H. – Shen, L. – Fang, W. – Gao, X. – Dong, D. (2016): The roles of countries in the international fossil fuel trade: An emergy and network analysis. *Energy Policy* (megjelenés alatt).
- [46] Ziegler D. T. (2016): A Transzatlanti Kereskedelmi és Befektetési Partnerség (TTIP) kritikája – antiglobalista populizmus vagy valós aggodalmak? *Külgazdaság*, 60. Évf, 11-12. Szám, pp. 123-161.

Lektorálta: Dr. Novoszáth Péter CSc., egyetemi docens, Nemzeti Közszolgálati Egyetem